

Dansa med mig

Dansa
med mig

FATABUREN 2006

Dansa med mig

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2006

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2006
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktör Birgit Brånvall
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbild foto A. Jeremy P. Lawrence, www.futtfuttfutphotography.com
Baksidesbild ur boken (s. 193)
Bilder på för- och eftersättsblad foto Birgit Brånvall 2006 © Nordiska museet
Foto s. 2 Fotografi i Nordiska museets arkiv, fotograf ej känd

Tryckt hos Falth & Hässler, Värnamo 2006
ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 506 8

Russindisko och seniordans

OWE RONSTRÖM

är professor i etnologi vid
Högskolan på Gotland.
Äldre och åldrande samt
musik, dans och lek är några
av hans forskningsområden.

Säg »ut och dansa« och de flesta svenskar ser framför sig yngre människor, fest, finkläder, en restaurang eller dansbana, fredags- eller lördagskväll, relativt mörker, öl, vin, sprit, raggning och med män i de mest aktiva rollerna. I en utbredd och långlivad europeisk föreställningsvärld har dans och musik effektivt knutits till ungdomligt, roligt, men syndigt liv i Bacchus och Venus tecken. När det under 1900-talets sista decennier uppstått nya dansställen, som frekventeras av folk i mycket mogen ålder, på vardagar, under dagtid, där alla lampor är påslagna, nykterhet ett krav och raggning inte sällan motarbetas, där kvinnor intagit de ledande rollerna och där dansen och musiken frikopplats från Bacchus och Venus och förvandlats till friskvård för kropp och själ, ja då kan vi vara säkra på att väsentliga förändringar i svensk kultur ägt rum!

Tidigare tycks den enkla huvudregeln bland enkelt folk ha lytt: gamla människor dansar inte. Idag dansar gamla som aldrig förr – bokstavligen! Pensionärsrörelsen är en av Sveriges största nöjesarrangörer och av allt som pensionärer sysslar med tillhör dans det mest omtyckta. Jag ska först kort beskriva de två hu-

Pensionärernas dag på Skansen. Foto Lasse Jangö/Gösta Glase. © Nordiska museet.

Pensionärernas dag på Skansen. Foto Lasse Jangö/Gösta Glase.
© Nordiska museet.

vudsakliga formerna för dans bland gamla: sällskapsdanser och en ny typ av äldreanpassade folkdanser. Därefter funderar jag kring vad detta dansande har att lära oss.

Russindisko

Sällskapsdansandet bland gamla, i folkmun ofta kallat »pensionärsdans«, eller på vitsigare vis »russindisko«, »skrynkeldisko«, »prostatadans«, pågår som regel på eftermiddagar mitt i veckan. Vanligast är onsdagar och fredagar, mellan ett och fyra. Under den mörka årstiden är det ofta fullt på dansgolven, men ju ljusare och varmare det blir, desto svårare blir det att få publiken att komma. Små och informella danstillställningar till inspelade band äger ofta rum i mindre föreningslokaler, ett slags utvidgade vardagsrum där umgängeston och stil är familjärt vardaglig, vänligt respektfullt som på besök hos goda vänner. Danser av det större formatet, i särskilda danslokaler, är mer formella, med merupplädd publik, och med levande musik som lockvara.

På många håll har det uppstått särskilda band, specialiserade på dansmusik för äldre. De är ofta små, ett par tre musiker bara, med syntbas och trummaskin kopplade till dragspel eller gitarr. Gamla schlagers och jazzstandards från pensionärernas ungdomstid är stående inslag i repertoaren. Men populärast är faktiskt den nyare dansmusiken, särskilt de »kramgoa« dansbandslåtarna från 70-, 80- och 90-talen. En vanlig föreställning är att gamla skulle ha ett särskilt gott öga till dragspelsmusik, hambo, vals och schottis. Så är det inte, det är foxtrot man helst och mest dansar. Därför väljer också musikerna gärna låtar i fyra fjärdedelstakt, som de spelar med tydligt markerad rytm, i gan-

ska långsamt tempo och med få omtagningar. Musikerna menar att pensionärer är noga med repertoar, tempo och volym, och att de inte vill ha långa pauser mellan låtarna. De har kommit för att dansa och dansar gör de också utan avbrott, med undantag för den obligatoriska kaffepausen.

Det är mest kvinnor på dansgolven. Inte så konstigt, bland gamla är kvinnorna fler än männen. Men dessutom är dansintresset och danskunnandet som regel större bland kvinnor än bland män. Men eftersom normen ändå är att det är männen som ska bjuda upp, är dansanta äldre män mycket eftersökta. När unga och medelålders går på danslokal förutsätts ofta att raggning är ett av de viktigaste motiven. Också bland pensionärer är sökandet efter ny partner en del av dansandet, men en del som

Pensionärernas dag på
Skansen. Foto Lasse
Jangö/Gösta Glase.
© Nordiska museet.

man inte talar högt om. Kärleksträngande åldringar framstår lätt som löjliga. Får man ragga efter 65? Får man ens tala eller skriva om det?

Seniordans

Den andra formen av dansande är seniordans. Genren föddes 1971 i Koblenz, Tyskland, då den pensionerade gymnastikläraren Ilse Tutt satte igång med att undervisa äldre människor i dans. Hon anpassade gamla folkdanser och sällskapsdanser för sin nya publik utifrån några enkla regler: inga snabba omvändningar, vridningar eller hopp. Istället lätta rörelser, gångsteg, promenadtempo, enkla uppställningar och ständiga partnerbyten. Resultatet är danser som »glada ringen«, »paprika«, »lady«, »zigenarpolka«, »jägmarsch« och »lysmasken«.

Ilse Tutts idéer och metoder fick snabb spridning i Västtyskland och dessutom i Schweiz, Österrike, Belgien, Italien, Nya Zeeland, Finland, Danmark. I slutet av 1970-talet nådde seniordansvågen Sverige. Tidigt knöts den till organisationer med arbetarrörelseanknytning, som PRO, ABF och Rikskorpen. När Sveriges Pensionärsförbund tog upp genren kom den att kallas »internationella folkdanser«, men jag använder beteckningen »seniordans«. Som i så många andra pensionärssammanhang är så gott som alla seniordansare svenskar. De flesta är »ynge äldre«, som kommit i kontakt med seniordans genom sin pensionärsförening, eller efter att ha sett ett uppträdande av en seniordansgrupp. Vanliga skäl till att börja dansa är att det är kul att dansa, man får motion, har något att göra, träffar vänner, får anledning att komma ut. Man övar vanligen en gång i veckan, på vardagar, under några timmar på eftermiddagen, i föreningslokaler, ser-

vicehus, samlingslokaler av olika slag.

Från det organiserade folkdansandet har seniordans övertagit idén med fastlagd repertoar och en medveten användning av formler som normaliserar och standardiserar dansandet. Det är också själva poängen. Seniordansare ska kunna dansa med varandra vart de än kommer i Sverige, ja i hela Västeuropa! Så träffas dansgrupper också på små informella tillställningar och välorganiserade jättelika dansgalor med hundratals deltagare från olika länder. Snabbt och konkret kan deltagarna genom seniordansandets reglerade form erövra en känsla av gemenskap med andra, grundad i rörelse, i koordinering av kroppar och sinnen i tid och rum. I seniordans, precis som i så många andra av 1900-talets folkrörelser, är odlandet av kroppen starkt framhävt. Men detta odlade ska ske i kollektiv form. Danserna ses som upphov till och uttryck för social solidaritet och de ges också namn som »vännerna möter varandra« och »glada ringen«. Så om dans säger något om sociala relationer i samhället, vad säger då detta? Ja, kanske att vi gärna föreställer oss att ökad ålder betyder minskad gemenskap, något som danserna antas råda bot på. Men det är ett speciellt slags gemenskap som danserna framställer, ett kollektiv där man kan bli berörd av andra, men samtidigt behålla sin individuella frihet, inte minst friheten att när som helst kunna dra sig ur. Vad seniordanserna uttrycker och åstadkommer är en grundläggande relation mellan äldre människor som kan skrivas »närhet på distans«. Det gör danserna väl anpassade till sin tid och kanske är det rent av därför de har blivit så populära.

Pensionärens dansande är som sagt ett nytt fenomen, och en väg till att få syn på förändringar i dansandets när-var-hur, hela det meningsbärande kulturella system som dansandet är inlem-

mat i. Här ska jag ta upp ett par aspekter, som berör dansandets tid, syfte och kön.

Dans och tid

Bland vanligt folk har dans sedan lång tid hört ungdomsåren till, tiden före och efter giftermålet och fram till första barnet. Numer dansas det också i 40-årsåldern, i samband med skilsmässa och sökandet efter ny partner, fram till nytt bröllop och kanske också nya barn. Och dessutom bland pensionärer, med början efter pensioneringen, när man kanske förlorat sin livskamrat och det gamla sociala nätverket börjar tunnas ut. Denna dansandets nya periodicitet säger inte så lite om hur samhället förändrats under 1900-talet.

Dans är nöje, dans hör fritiden till. Därför var lördagskvällen förr vanligaste danstid. I takt med att fritiden utökats så har också dansandets tid utökats. Fortfarande är lördagskvällen populärast, men nu i konkurrens med fredags- och onsdagskvällar, »lill-lördan«. På slutet av 1900-talet har pensionärer lagt till en helt ny danstid – dagtid mitt i veckan. Överhuvudtaget är det just vanligt folks normala arbetstid som avsatts till livet som organiserad pensionär, just den tid som man med pensioneringen så att säga fått över. På helger, under semestern är det svårare att locka folk till pensionärsaktiviteter. Då tycks de flesta leva sina gamla vanliga liv som de alltid gjort: sommarstugan, bilutflykten, kolonilotten, släkten, vännerna. Pensionärlivet blir därmed starkt uppdelat, mellan fritiden, där livet går på i ungefär samma hjulspår som förr, och den gamla arbetstiden som blivit »fri tid« och som därför kan fyllas med helt nytt innehåll – t.ex. dans.

Inte så få pensionärer fyller den fria tiden med så mycket aktivitet att de närmast är mer upptagna nu än förut, så att pensionärskapet framstår närmast som ett slags arbete. Men så är det ju också i kontrast till arbete som pensionen blir meningsfull. Om man i arbetslivet hyllar effektivitet, rationalitet, plikt, nytta, förtjänst, så kan man som pensionär istället hylla det sinnliga, estetiska, emotionella och roliga. En mycket stor del av pensionärsrörelsens organiserade aktiviteter är först och främst sinnliga: dans, musik, vävning, resor, promenader, tävlingar, kortspel och så vidare. Pensionärslivet blir på så sätt en spegelbild av arbetslivet, med omvända förtecken.

Nöje blir nytta

Å andra sidan har det skett en omvandling av dansandets kulturella förtecken – från nöje till nytta. För det är som nytta pensionärer oftast beskriver sitt dansande: motion, minnesträning, friskvård, glädje och gemenskap. Att det är just detta som betonas hänger nog samman med vitt spridda föreställningar om pensionärer som särskilt sjuka, glömska, ledsna och isolerade. Förstås har framhävandet av hälsa och gemenskap också att göra med dansandets positiva effekter på individ och kollektiv. Det är ju inte svårt att se hur dans får folk att bli gladare och må bättre. Också idén att med hjälp av dans frammana en pensionärsgemenskap, eller rentav en hel pensionärskultur, har fog för sig – dans är utan tvivel ett kraftfullt instrument för gemenskapsbygge. Men likväl hör betonandet av nytta också ihop med att så mycket av det organiserade pensionärslivet äger rum på normal arbetstid. Sinnliga, estetiska och emotionella aktiviteter tolkas om till ett slags arbete. Inte ett lönearbete åt

En pensionärs plikt är att
hålla sig frisk och stark.
Foto Gösta Glase.
© Nordiska museet.

andra, men väl ett hälsoarbete för sig själv och för samhället. Det pliktfyllda »arbetet« som pensionär består i att hålla sig frisk och aktiv, så att man kan förverkliga sig själv som individ och slipper att ligga samhället till last.

Dans och kön

På de flesta håll i västvärlden är det män som leder dansandet, medan kvinnans roll är underordnad, stödjande. Det ligger nära till hands att se det som en avspeglning av könsstrukturer i samhället i stort. Bland dansande pensionärer är männen få och deras roller kraftigt reducerade. Istället är kvinnorna desto fler och deras roller kraftigt utökade. Många män ser instrumentellt på sitt dansande; som ett sätt att komma ut och träffa folk, lyssna på musik, ta ett glas och – naturligtvis – få närkontakt med kvinnor. Därför är också sällskapsdans okej för de flesta. Men i de organiserade former av dans som pensionärer ägnar sig åt är utrymmet för män litet och de manliga deltagarna få. I sällskapsdanserna, som förutsätter jämna par, får vissa kvinnor därför »dansa kavaljer«, en källa till mycken skämtan om in- vanda könsroller. I seniordans undviker man rent av pardanser till förmån för danser utan tydlig könsuppdelning, som kontra- danser, ringdanser och kedjedanser. Det får en del potentiellt intresserade män att avhålla sig från att delta: de förväntas inte bjuda upp och föra, danserna tillåter dem inte att komma i närkontakt med sina partners, deras roll som män förminskas. Russindisko, och i ännu högre grad seniordans, blir därmed en mycket kvinnlig domän. Det är kvinnor som leder och styr, kvinnor som agerar – både som kvinnor och som män! Man- ligheten blir kvinnligt definierad, kvinnligt utövad och kan bara spelas ut inom ramen för en massiv kvinnlighet. Med tanke på vad som förväntas av män i samhället i övrigt, är det kanske inte så konstigt att få män lockas att delta.

De äldre männens relativa frånvaro på dansgolven kan också ses som ett passivt manligt motstånd inte bara mot dans, utan mot alla former av hurtigt och prätigt motionerande. Många

av dagens äldre män har arbetat hårt och länge. Under sin aktiva tid har de inte lidit brist på fysisk aktivitet. När de äntligen slipper arbeta lockar vila mer än kroppsaktiviteter. Den givne representanten för denna attityd är Kronblom, en figur som kom till just under en tid när medelklassen som ivrigast pläderade för gymnastik och »kroppskultur«. Kronbloms sega motstånd mot fruns och svärmoderns uppfodrande aktivitet kan mycket väl ses som symboliskt motstånd mot sådan moraliserande förbättringariver.

Hallstavik. Dans vid Sanavägen till tonerna från Einar Linds dragspel. Anna Karlsson och Vendela Lind tar en svängom. Foto Curt Larsson. © Nordiska museet.

Jämförelser

På punkt efter punkt har dansandets meningsbärande sammanhang förändrats. Några av de viktigaste förändringarna framgår av en enkel jämförelse mellan »vanligt folks« dansande i Sverige under lång tid och det nya pensionärsdansandet.

<i>Ålder</i>	<i>Unga</i>	<i>Gamla</i>
Tid	Lördagar, helger	Vardagar
	Kvällar	Eftermiddagar
	Mörker	Ljus
	Fritid	Fri tid
Kön	Män ledande roll	Kvinnor ledande roll
Sammanhang	Bacchus och Venus	Nykterhet, ingen öppen raggning
	Synd	Oskuldsfullhet
Syfte	Nöje: avkoppling, njutning	Nytta: motion, minnesträning
	Träffa partner	Friskvård, skapa gruppgemenskap

Betraktar vi pensionärers dans i detta ljus så ser vi att det är fråga om en nästan total upp och nervändning av dansens och musikens tid, rum, kön, ja faktiskt hela dess meningsbärande sammanhang. En så omfattande förflyttning in i helt nya kulturella domäner måste ha något att lära oss. Men vad?

Modernitet och seniordans

Att gamla människor nu erövrar nya utrymmen, nya beteenden, etablerar nya vanor och normer är knappast överraskande. Aldrig förr har de ju varit så många, så friska, och aldrig förr har

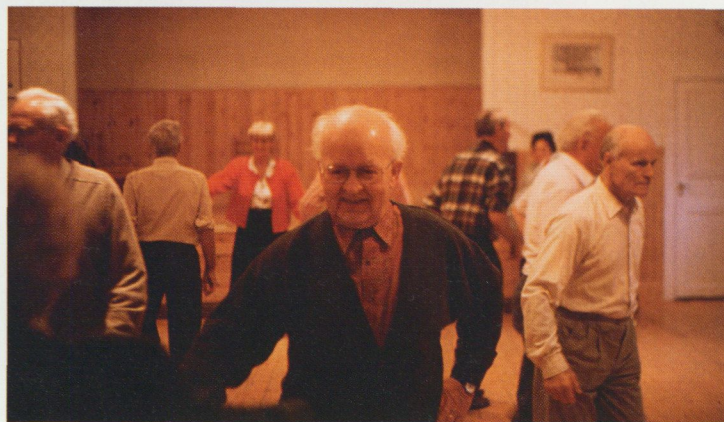
de haft så mycket tid och pengar att spendera. Det man kan undra över är istället hur det kan komma sig att de i så hög grad kommit att ägna sig just åt dans och musik. Vad säger det om gamla människors syn på sig själva och på sin plats i samhället? Har det med ungdomlighet att göra, med det eviga sökandet efter ungdomens källa? Blir man som ung på nytt genom att bete sig som ungdomar? Eller tar sig gamla nu rätten att göra vad de gillar, utan att snegla på alla föreställningar om vad som är passande? Frågan gäller mot vilken meningshorisont svenska pensionärens liv och leverne bäst kan tolkas. Ska vi vända oss bakåt och se deras aktiviteter i ljuset av varifrån de kommit och vad de haft med sig? Eller ska vi tvärtom börja i nuet och tolka pensionärskapet som en ny kulturell konstruktion, en »pensionärskultur« som inte tidigare existerat?

Här väljer jag att se pensionärsdansandet som *modernitet*. Dans i organiserad form är en modern företeelse. Förebilden till seniordanserna är folkdans, som uppstod på 1890-talet och fick ordentlig fart under mellankrigstiden. Den var en del av en betydligt större internationell rörelse som också innehöll scouter, gymnaster, körsångare, naturentusiaster och mycket mer. Modernitetens tidevarv är massrörelsernas tidevarv och det gäller bokstavigt. Mycket handlar verkligen om massor i rörelse, en ambition att genom fysisk övning fostra moderna människor med sunda själar i sunda kroppar, människor som därigenom kan skapa sunda samhällen.

Den moderna epoken är också de utopiska visionernas era. Ett fast mål, och en fast tro på förnuft, rationalitet och frihetlig gemenskap kännetecknar den svenska drömmen om det moderna samhället: »Det finns ett mål bortom dagens skenbara motsättningar, det finns en sann gemenskap och det finns en

Danstillställning i Hökhuvud,
Uppland, november 1993.
Foto Owe Ronström.

förnuftig väg att nå dit», skriver Jonas Frykman. I denna sanna gemenskap är vi alla lika värda och lika goda. Det är i detta ljus jag vill se dansandet bland pensionärer, som ett rituellt återskapande av ett förlorat *Gemeinschaft* där människor organiskt hör samman. Så framstår dansandet som en del av ett svenskt modernt projekt, på ett individuellt plan genom att betona hälsa

och fysisk fostran, och på ett kollektivt plan genom att betona deltagande och gemenskap genom rörelse.

I rörelse – så kan en god del av Sveriges 1900-talshistoria sammanfattas. Individer var i rörelse, socialt, kulturellt, ekonomiskt, politiskt och inte minst geografiskt. Hela samhället var i rörelse, från fattigt jordbruksland till rik industrination. Men också i en

mer bokstavlig bemärkelse: Kampen för ett nytt och modernt Sverige fördes med kroppen som vapen. »Hel och ren« blev ett av tidens viktigaste symboliska uttryck med såväl en individuell som en kollektiv dimension. »Aktiv« var ett nyckelord, för genom att vara aktiv var man i rörelse. Men aktiviteten skulle vara nyttig, fritiden skulle användas till förkovran och arbete för ett gemensamt mål, ett nytt och rättvisare samhälle.

Ungdomsideal med ny dimension

En nyttomoral just av det slaget präglar i högsta grad synen på vad dagens pensionärer har eller bör ha för sig. Förströelse, njutning, nöje kan därför vara svårt att försvara. Men genom en strategisk omtolkning i nyttomoraliska termer blir det lättare: dans och musik förvandlas dels till motion, friskvård, hälsa, minnesträning, dels till social gemenskap. I det ljuset kan man se pensionärsorganisationerna som en slags hälsans och gemenskapens fackföreningar. Dagens pensionärer har levt sina liv under den svenska modernitetens centrala period. Som få generationer före dem fostrades 1930- och 40-talens ungdomar till föreningsliv. »Ungdomsrörelsens« framväxt blev en del av det moderna Sveriges framväxt. Genom ungdomen skulle en ny tid, en ny anda fås att bryta igenom, och denna anda skulle odlas i förening, under vuxnas överinseende. Med åren har dessa ungdomar kollektivt kommit att tillägna sig betydande föreningsvana, som senare förde många av dem in i pensionärsorganisationerna. Uppväxta till förmaningar om aktivitet, renlighet, att inte slösa bort sin tid på onyttigheter, har de modernismen inristad i sina kroppar. När de blivit gamla och tvingats övergå från arbete till fritidsaktivitet, har vurmen för

kropp och hälsa fått en ny dimension, genom att pekats ut som vägen om inte till en ny ungdom, så i alla fall till ett långt och friskt liv. Att vara i rörelse, att vara fysiskt aktiv, är fortfarande viktigt, nu ofta för att förhindra eller försena det kroppsliga förfall och den sociala isolering som stigande ålder oundvikligen antas föra med sig. Så vad dagens aktiva pensionärer gör är kanske faktiskt inget annat än vad de lärt sig redan under sin ungdomstid: att vara aktiva, i förening med andra lika-sinnade aktiva.

Nytta och aktivitet är två av den svenska modernitetens viktigaste nyckelord, liksom de också är två av de viktigaste i den svenska pensionärsrörelsen. Kroppen är den svenska modernitetens viktigaste slagfält. Att fostra sin kropp är att fostra sin själ. Att fostra gruppens kroppar är att fostra samhället. Att organisera kroppar i rörelse är att organisera ett samhälle i rörelse. Kropp får stå för själ och tvärtom, liksom grupper av kroppar får stå för samhällets själ, dess kultur. Det är därför dans så ofta laddas upp till ett moraliskt slagfält som omfattar långt mer än bara dansen i sig själv. Med det perspektiv jag anlagt här kan man se en väsentlig del av pensionärsorganisationernas verksamheter som en logisk fortsättning av ett folkhemskt moderniseringsprojekt, som omfattar kropp och själ, individ och kollektiv, och som strävar efter ett samhälle där klass och kultur kan tas av som ett slags ytterkläder, under vilka man hittar den nya, fria och moderna *Människan*. Seniordans och russindisko kan i det ljuset ses som symboliska gestaltningar av detta projekt.